

Svetlana Alekszijejics
Elhordott múltjaink
Európa Könyvkiadó, 2015, 3990 Ft

Hétköznapi hóhérok

Gyürky Katalin könyvajánlója

„Amikor írok, szemezgetek, a »belső« szocializmus morzsáit gyűjtögetem. Azt, ahogy a szocializmus az emberi lélekben élt. Engem mindig ez a kicsiny tér fogott meg – ami az ember” – olvashatjuk Svetlana Alekszijejics „vörös” enciklopédiájának ötödik, egyben utolsó részében, az immár Nobel-díjas Elhordott múltjainkban.

S valóban: az enciklopédia előző négy alkotásához – *A háború nem asszonyi dologhoz*, *Az utolsó tanúkhöz*, a *Fiúk cinkkoporsóban*-hoz és a *Csernobili imához* hasonlóan – Alekszijejicsnek most is az volt a célja, hogy a három generáció képviselőit felvonultató „beszélgetőkönyve” riportjain keresztül az adott ember érzéseire, érzelmeire koncentráljon. Úgy, hogy közben az első két, még szovjet generáció kommunista eszme által fogvatartott életfelfogását is „ütköztesse” a harmadik, már nem „szovi” nemzedék életérzésével, s életérzéseik szembeállításával egyben a szovjet korszak nekrológiáját is megírja.

A szerző részéről a nekrológ mint műfajmegjelölés nem véletlen, hi-

szen a beszélgetések során a halálhoz fűződő érzelmek is gyakran előkerülnek, szintén mindig az adott beszélgetőpartner szovjet rendszerhez fűződő viszonyán keresztül. Így a kötetet felfoghatjuk a kommunista eszméért vagy épp az ellen küzdők, s küzdelmükbe hóhéreként vagy áldozatként, de belebukó emberek halálára írt nekrológok összességéként is. Nekrológgyűjteményként, amely a „kommunista emlékezettel rendelkező emlékszomszédok” képletes vagy tényleges búcsúztatását jelenti.

Az azoktól való búcsúztatást, akiket „másfajta”, azaz nem szovjet ember nem is érthet meg. Az azokhoz írt nekrológot, akik olyannyira hittek az eszmében, olyannyira átengedték

magukat neki, hogy ezért képesek voltak még a családtagjaikat is feljeleníteni, besúgni.

Alekszijejics ezért az első két generáció tagjainál a kommunista eszmével való teljes azonosulás, az eszméért való totális áldozathozatal mikéntjére is kíváncsi, ennek működési mechanizmusát is fürkészi. S kap is rá válaszokat: „Hogy miért nem mondtunk még ítéletet Sztálin, a sztálinizmus felett? Megmondom én magának. Ahhoz, hogy elítéljük Sztálint, a rokonainkat, a barátainkat is el kellene ítélni. A szereteteinket.” – mondja az egyik beszélgetőtárs, s mindezt alá is támasztja a családja történetével: „Ami pedig a hóhérokat illeti. Már nem a szörnyetegeket,

hanem a hétköznapiakat...” – így kezdi apja történetét, akit nem más, mint a szomszédjuk, Jura bácsi jelentett fel. „Jura bácsi horgászni hordta a saját gyerekeit, meg engem is, lovagolni is elvitt. Javítottam a kerítésünket. Érti? Így már mindjárt másképp fest egy hóhér, ugye? Átlagos, sőt rendes ember volt.” A nagybátyját pedig nem más, mint az unokatestvére, Olja néni súgta be. S ezért jut a mesélő erre a következtetésre: „Tudja, vegytiszta gonoszság nem létezik. Nem csak Sztálin meg Berija csinálták ezt... Jura bácsi is benne volt, meg a szép Olja néni...”

De a kötet beszélgetéseiből az is kiderül, hogy a hóhérokkal való együttélés azért is lehetett ilyen „zökkenőmentes”, mert a rendszerbe a szerepek felcserélődése is be volt kódolva. A hóhérból egy perc alatt áldozattá, az áldozatból pedig egy perc alatt hóhérrá válás lehetősége. Anna M. fia épp ezzel kapcsolatban mesél a nagybátyjáról, Ványa bácsiról, akit a harmincas években tíz évre Vorkutára, a bányákba száműztek. Amikor letelt a tíz év, a bácsi ugyanabba a gyárba ment vissza dolgozni, ahol a száműzetése előtt alkalmazásban állt. Ugyanazzal az emberrel ült szemben az irodában, aki feljelentette. „Ezek vagyunk mi. Ez az életünk...” „Képzeld csak el, hogy egy volt auschwitzi hóhér és egy volt fogoly egy irodában dolgozik, és ugyanazon a kisablakon át veszik fel a

házipénztárban a fizetésüket! Ugyanolyan kitüntetések hordanak a háború után” – olvassuk a felháborodott fiú monológját, aki a szovjet hóhérok és áldozatok felcserélhetőségével azok cinrosságát is érzékelteti. Elmeséli, hogy Ványa bácsi a fogóságban, annak érdekében, hogy ne fejjel lefelé, a latrinában végezze, áldozatként maga is vállalta a hóhér szerepét, a hóhérok cinkosává vált: „felnyomta” néhány, vele raboskodó társát.

Az áldozatok és a hóhérok összekacsintásának lehetősége azonban a szovjet éra végével megszűnt. Érvényét veszítette. Mégis tovább hatott. Hisz Gorbacsov alatt, amikor megnyitották a levéltárakat, a valamikori hóhérok felbukkanása óriási tragédiákat okozott: aki addig nem tudta, ki volt az egykori besúgója, most szembesült vele. Effajta szembesülésről számol be Jelena Jurjevna, aki az egyik szovjet társbérlet lakóinak esetét meséli el. Az egyik éjjel egy ötéves kislány anyukájáért eljött a „fekete varjú”. A kislányt az anyja a barátnőjére bízta, akinek a gyerek befogadásáért rögtön kiutaltak egy plusz szobát. A kislány egy idő után „Ánya mamának” szólította nevelőjét. Aztán, ’90 után a látogatótól megkérdezték, akarja-e látni az aktáját. Akarta. A feljelentés ott volt a dosszié elején. A szomszédasszony, Ánya mama volt az. „Maga érti ezt? – teszi fel a kérdést Jurjevna. Én nem. És a nő sem

„Hogy miért nem mondtunk még ítéletet Sztálin, a sztálinizmus felett? Megmondom én magának. Ahhoz, hogy elítéljük Sztálint, a rokonainkat, a barátainkat is el kellene ítélni.”

volt képes felfogni. Hazament, és felakasztotta magát. [...] Emlékszem, mit mondott apám: »A láger túl lehet élni, de az emberi gonoszságot nem.«” Olyannyira nem, hogy ezek a késve felismert gonoszságok még a harmadik, a szovjet eszmét már elutasító generációhoz tartozóknak is megkéséríthetik, tönkretelhetik az életét. Ők is válhatnak az előző rendszer hóhérai és áldozatai közötti cinrosság áldozatává. Ez történik például azzal a fiatalemberrel, aki házassodni készül: egy nagy tiszteletben álló veterán unokáját szeretné feleségül venni. De amikor egy beszélgetés során a nagypapa elmeséli, hogy a hatóságoknak dolgozott, s hogy milyen válogatott kínzásokkal ölték meg a rendszer foglyait, a saját honfitársait, a fiatalember nemcsak ezzel a tudással, hanem a nagypapa unokájával, azaz a választottjával sem kíván együtt élni. Felbontja a jegyességet. Elmenekül. Ám Alekszijejevics könyve összességében azt sugallja, hogy a múlt rendszer cinrosságainak tragikus következményei elől – immár vegytiszta áldozatszerepben – bizony a harmadik generáció tagjai sem menekülhetnek.

